

СОЦІОЛОГІЧНІ І ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА, ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ІСТОРІЇ ПРАВА

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2026-1.1>**Скрипнюк О. В.,**

директор

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького**Національної академії наук України,*

віце-президент

Національної академії правових наук України

ORCID: 0000-0003-0155-9810

Мудра І. Р.,

заступниця керівника

*Офісу Президента України***Стефанчук М. О.,**

народний депутат України

Костицький В. В.,

доктор юридичних наук, професор,

академік Національної академії правових наук України, професор

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

президент

Асоціації українських правників

ORCID: 0000-0003-1692-9810

ВТІЛЕННЯ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В РЕГЛАМЕНТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

IMPLEMENTATION OF THE VALUES OF UKRAINIAN CONSTITUTIONALISM IN THE RULES OF PROCEDURE OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL PROBLEMS

Статтю присвячено дослідженню теоретико-правових аспектів втілення цінностей українського конституціоналізму в Регламенті Верховної Ради України (далі – Регламент). Показано, що Регламент є ключовим процесуальним актом, який забезпечує реалізацію цінностей верховенства права і пріоритету прав людини, гідності людини, гарантій прав людини, справедливості, рівності прав, верховенства Конституції України, розподілу державної влади, народного суверенітету, парламентаризму і представницького правління, державної мови, ухвалення законів більшістю (принципу більшості), належної конституційної процедури внесення змін до Конституції України, бюджетного контролю, європейського вектору державного розвитку. Згадані ціннісні пріоритети визначають межі свободи розсуду законодавця в ході правового регулювання ним суспільних відносин, здійсненні контролю за виконавчою владою, реалізації інших конституційних функцій і повноважень. Специфіка Регламенту полягає не стільки у прямому закріпленні конституційних цінностей як таких, а в процедурному їх гарантуванні, забезпеченні в частині регулювання порядку діяльності парламенту. Це дає можливість стверджувати, що Регламент забезпечує своєрідну процедуризацію матеріальних норм Конституції України, які прямо чи непрямо закріплюють певні конституційні цінності, їх змістовне розкриття стосовно діяльності єдиного органу законодавчої влади в державі. У статті обгрутована думка про те, що Регламент не позбавлений окремих прогалин у правовому регулюванні втілення конституційних цінностей у законодавчу матерію, що послаблює їх регулятивний вплив на парламентські процедури. Водночас автори стверджують, що навіть на рівні самого Регламенту існують чималі резерви для вдосконалення форм і способів такого закріплення цих цінностей через подальшу конституціоналізацію його норм, поглиблену конкретизацію змісту Регламенту та визначення складників відповід-

них цінностей, забезпечення їх системних взаємозв'язків у правовому регулюванні парламентських процедур.

Ключові слова: Конституція України, конституціоналізм, аксіологія, конституційні цінності, Регламент Верховної Ради України, верховенство права, розподіл влади, представницьке правління, парламентаризм, народний суверенітет, державна мова, законодавча процедура, бюджетний контроль, євроінтеграція.

The article is devoted to the study of the theoretical and legal aspects of the implementation of the values of Ukrainian constitutionalism in the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine (hereinafter – the Rules of Procedure). It is shown that it is the key procedural act that ensures the realization of the values of the rule of law, the priority of human rights, human dignity, guarantees of human rights, justice, equality of rights, supremacy of the Constitution of Ukraine, separation of state powers, popular sovereignty, parliamentarism and representative government, the state language, adoption of laws by majority (the principle of majority), proper constitutional procedure of amendments to the Constitution of Ukraine, budgetary control, and the European vector of state development. These value priorities-guidelines limit the freedom of discretion of the legislator in the course of legal regulation of social relations, in the exercise of control over the executive power, and in the performance of other constitutional functions and powers. The specificity of the Rules of Procedure lies not so much in the direct consolidation of constitutional values as such, but in their procedural guarantee and provision in terms of regulating the functioning of parliament. Therefore, the Rules of Procedure ensure a kind of proceduralization of the substantive norms of the Constitution of Ukraine, which directly or indirectly enshrine certain constitutional values, and their substantive disclosure in relation to the activities of the sole body of legislative power in the state. It has been established that the Rules of Procedure are not free from certain legal gaps in the legal regulation of the implementation of constitutional values into legislative matter, which weakens their regulatory influence on parliamentary procedures. At the same time, at the level of the Rules of Procedure itself, there are considerable reserves for improving the forms and methods of such consolidation of values through further constitutionalization of its norms, a deeper concretization of the content (components) of the respective values and ensuring their systemic interconnections in the legal regulation of parliamentary procedures.

Key words: Constitution of Ukraine, constitutionalism, axiology, constitutional values, Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine, rule of law, separation of powers, representative government, parliamentarism, popular sovereignty, state language, legislative procedure, budgetary control, European integration.

Постановка проблеми. Розгляд права через призму його соціальної, політичної, моральної, культурної, цивілізаційної цінності уже став узвичаєним елементом юридичного дискурсу як у вітчизняній, так і в зарубіжній юриспруденції. Проте раніше аксіологічна тематика виконувала роль своєрідного побічного «супроводжувача» досліджень, автори яких щиро прагнули заглибитися в єство права, збагнути його природу з різних світоглядних і науково-методологічних позицій. Нині ракурс бачення юридичної матерії суттєво змістився вбік визнання чільного значення аксіології права для розвитку і функціонування правової системи. В останні десятиліття відбувся своєрідний «аксіологічний поворот» у праві, який добре помітний у новітніх наукових дослідженнях, державно-політичній риторичі, судовій практиці, тенденціях розвитку як національного, так і міжнародного права. Аксіологія остаточно втратила свій колишній статус «супроводжувача» і перейшла в розряд визначальних, ключових, системотвірних ознак-властивостей феномену права через її пов'язаність з принципами права, правосвідомістю, правотворчістю та реалізацією норм права [2, с. 89] як ефективний чинник розвитку соціології та філософії права.

Мета дослідження полягає в гносеологічному і теоретико-правовому осмисленні втілення цінностей українського конституціоналізму в Регламенті Верховної Ради України (далі – Регламент).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика цінностей українського конституціоналізму була предметом зацікавленості чималої групи сучасних українських учених-юристів. Серед їх робіт слід виокремити доробок О. Бориславської, Ф. Веніславського, О. Гришук, М. Козюбри, О. Копиленка, А. Крусян, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, В. Сокурєнка, П. Стецюка, В. Федорєнка, С. Шевчука та інших вчених. Попри ці розробки, досі у вітчизняній юриспруденції продовжує залишатися відкритим питання втілення конституційних цінностей у конкретні законодавчі акти, зокрема і в такий акт, як Регламент. Наразі аксіолого-правове дослідження змісту цього нормативно-правового акта у вітчизняній юриспруденції взагалі відсутнє, тим часом як у вітчизняному політикумі принаймні з 2016 р. помітно активізувалася парламентська реформа, одним з неодмінних елементів якої є модернізація Регламенту, у зв'язку із чим проблема втілення суспільних і правових цінностей у ньому залишається надзвичайно актуальною.

Виклад основного матеріалу. І сучасна практика державотворення, і правова доктрина дедалі більше схиляються до думки, що, аби вважатися демократичною і правовою, держава мусить дотримуватися певних аксіологічних стандартів у своїй діяльності [3, с. 121-122]. Ключову роль відіграють фундаментальні конституційні принципи-цінності, які, як висловився польський

конституціоналіст Л. Гарлицький, «являють собою керівництво для визначення системи цінностей, що впливають із сукупності положень Конституції» [4, с. 56], оскільки принципи зумовлюють зміст інших правових норм.

Конституційні цінності реалізуються як через безпосереднє виконання приписів конституції держави, через тлумачення органами конституційного контролю, так і через їх деталізацію та конкретизацію в законодавчих актах. У працях українських вчених з цього приводу справедливо відзначається, що складно розглядати безпосередньо права людини, правову державу, автономність громадянського суспільства як первинні конституційні цінності; натомість вони ґрунтуються на таких цінностях, як свобода, солідарність, субсидіарність, забезпечуються через процедури легітимації, законодавство, управління та правосуддя [5, с. 119]. Саме через парламентську діяльність конституційні цінності набувають реального змісту та практичного застосування. Інакше кажучи, парламент стає своєрідним «містком» між текстом Конституції та суспільною реальністю, переводячи абстрактні цінності у конкретні норми права, сконцентровані в законах, а також у політичні рішення й демократичну парламентську практику. Парламент своєю діяльністю конституціоналізує певні правові цінності, впроваджуючи їх у зміст законів та домагаючись їхнього виконання органами виконавчої влади, реалізує абстрактні конституційні цінності шляхом ухвалення конституційних («за духом і за буквою») законів, які втілюють основні конституційні принципи, відображають і розвивають їх стосовно конкретних сфер (груп) правовідносин, забезпечуючи умови для такого ухвалення рішень, які б гарантували вираження в цих рішеннях конституційних цінностей. Для оптимального втілення в законах, а також у контрольній та в установчій діяльності конституційних цінностей порядок парламентської діяльності мусить бути організованим у такий спосіб, аби належна правова процедура підпорядковувалася конституційним приписам і цінностям, проводила їх у життя на рівні парламентських практик, утверджувала їх у діяльності всіх і кожного парламентарія незалежно від політичної приналежності.

Парламентська діяльність не є довільною, а високоорганізованою. Свідченням тому є правове регулювання парламентських процедур, що систематизовані в єдиному процесуально-правовому акті – Регламенті, який має силу Закону і разом з Конституцією України регулює порядок роботи Верховної Ради України [6]. Аналіз його змісту підтверджує такий висновок: парламентські процедури мають високу цінність, оскільки вони є систематизованим нормативним порядком, який забезпечує легітимність та ефективність роботи парламенту, реалізацію конституційних прав та обов'язків його суб'єктів, а також надає механізми для прийняття рішень

у ключових сферах, таких, як законотворення, формування органів влади та парламентський контроль. Цю позицію підтверджують позиції як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Так, відомий німецький філософ і соціолог Ю. Габермас основну цінність парламентських процедур убачає в тому, що вони гарантують публічність, інклюзивність і раціональність політичного процесу, без яких неможливо забезпечити правову та демократичну легітимність держави, оскільки завдяки цим процедурам відбувається балансування конституційних цінностей, за якого основні людські права та верховенство права застосовуються за рахунок демократії, що є виправданим, зважаючи на необхідність контролю над небажаними результатами демократії з метою правильного функціонування демократичного процесу [7].

З урахуванням порівняльно-правового аналізу змісту Конституції України та Регламенту, спираючись на досягнення правової доктрини та юриспруденції КСУ, до числа основних національних конституційних цінностей, які знаходять відображення в Регламенті, ми пропонуємо віднести такі: пріоритет прав людини, гідність людини, гарантії прав людини, верховенство права, верховенство Конституції України, поділ влади, справедливість, народний суверенітет, представницьке правління, європейський вектор державного розвитку. Як видається, такі ціннісні пріоритети-настанови лімітують свободу розсуду при визначенні змісту власного статутного акту, якою володіє парламент [43, с. 12].

Окресливши орієнтовну систематику конституційних цінностей, які відображено в Регламенті, варто проаналізувати, як саме, в який спосіб вони знайшли таке відображення в зазначеному нормативно-правовому акті. При цьому зауважимо, що, на відміну від Конституції України, яка прямо іменує деякі соціальні категорії цінностями, специфіка Регламенту полягає не в дублюванні «старих» чи закріпленні «нових» конституційних цінностей як таких, а у врегулюванні процедурних основ їх гарантування і реалізації, встановлення процесуальних правил їх забезпечення через регулювання порядку діяльності парламенту. Тому можна стверджувати, що Регламент забезпечує своєрідну «процедуризацію» матеріальних норм Конституції України, що прямо чи непрямо закріплюють конституційні цінності, їх змістовне розкриття стосовно діяльності органу законодавчої влади в державі.

Тому доцільно проаналізувати практичне втілення названих конституційних цінностей у законодавстві та практиці діяльності органів влади більш детально. На наш погляд, з огляду на процесуально-правовий характер Регламенту, **цінності пріоритету прав людини та верховенства права** слід розглядати як взаємопов'язані в контексті парламентських процедур. Тим більше, що, з огляду на зміст ч. 1 ст. 6 КАС

України, відповідно до принципу верховенства права, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [11]. Ці цінності, природно, є так само ключовими для всієї діяльності Верховної Ради України, адже Парламент керується цими принципами у силу приписів ст.ст. 3, 8, 22, 24, 79, п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України [10]. Регламент дозволяє реалізувати пріоритет прав людини через прозорість процедур, захист прав людини в парламентських дебатах, механізми контролю влади, врахування правових стандартів у законотворчій діяльності та через гарантії політичного плюралізму. Таке втілення цієї цінності відбувається, на нашу думку, в кількох формах: 1) через прозорість і відкритість парламентської діяльності (ст. 11 Регламенту [6]); 2) через вільний депутатський мандат (відсутність інституту відкликання народного депутата України); 3) через участь у роботі парламентських органів (комітетів та тимчасових комісій) (ст.ст. 81-88 Регламенту [6]), а також депутатських груп і фракцій (ст.ст. 57-60 Регламенту [29]); 4) через входження до складу коаліції депутатських фракцій або роботу в опозиції, що втілює політичний плюралізм і право на представництво різних соціальних груп; 5) через участь у законопроектній роботі, яка спрямована не неприпустимість ухвалення законів, які б призводили до звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22 Конституції України [15]); 6) додержання законодавчої процедури та спеціальних процедур діяльності парламенту; 7) участь у здійсненні контролю за виконавчою владою (ст.ст. 161-162, 224-236 Регламенту [6]). Забезпечення пріоритету прав людини в діяльності Верховної Ради України мають забезпечувати й вимоги щодо правової визначеності і пов'язаної з ними передбачуваності законодавчої політики, безперервності та поступальності законодавчої процедури, дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законами, забезпечення законодавцем чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм, їх передбачуваності (прогнозованості) для забезпечення стабільного правового становища людини.

Гідність людини є безумовно, однією з ключових людиноорієнтованих конституційних цінностей. Згідно з позицією польського конституціоналіста М. Граната, гідність людини означає, що до кожної особи потрібно ставитися як до вільної, незалежної і спроможної розвиватися; це своєрідна повага, на яку має право кожна особа [11, с. 63]. Нею має бути просякнуте все законодавство і практика його реалізації. Разом з тим, специфічність цінності гідності людини в парламентських процедурах, унормованих Регламентом, проявляється у рівності парламентаріїв, їх свободі висловлювань, повазі до їх честі як представників народу, відкритості їх роботи та їх

підзвітності перед громадянами. Цінність гідності людини у парламентських процедурах проявляється в тому, що вся діяльність парламенту організована так, аби поважати особу як найвищу соціальну та конституційну цінність (ст. 3 Конституції України [10]). У регламентних процедурах Верховної Ради України це знаходить відображення у кількох аспектах: 1) у формальній рівності всіх депутатів як повноважних представників народу, покликаних захищати своєю діяльністю як власну гідність, авторитет парламенту, так і гідність своїх виборців у своїй діяльності (п. 9 ч. 1 ст. 27, ч. 3 ст. 75, ч. 3 ст. 77 Регламенту [6]); 2) у свободі висловлювань, яке здійснюється в інтересах співвітчизників з урахуванням гідності кожного громадянина; 3) народним депутатам України гарантується захист від приниження (ст.ст. 51-52 Регламенту [6]); 4) гідність виборців забезпечується відкритістю діяльності Парламенту перед суспільством (ст. 11 Регламенту [6]); 5) для народних депутатів України забезпечується процедурна справедливість через додержання встановлених Регламентом процедур, які захищають виборців від свавілля більшості та забезпечують чесність процедур, що відображає гідність як право людини на справедливе ставлення і неупереджений розгляд і врахування її законних інтересів в парламентській діяльності; 6) законодавча процедура гарантує здійснення такої законодавчої політики Верховною Радою України, яка б гарантувала «належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності» [12], забезпечувала безумовний «доступ людини до мінімальних соціальних благ, здатних забезпечити їй достатній і гідний життєвий рівень» та гарантувала «ефективну реалізацію права на повагу до людської гідності, зокрема, шляхом забезпечення пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги для осіб, які потребують соціального захисту» [13]; 7) контрольні процедури Парламенту (ст.ст. 224-236 Регламенту [6]) забезпечують реалізацію принципу поваги до гідності громадян, адже гарантують, що виконавча влада не може діяти свавільно й порушувати права людини. Як зазначає у своїх рішеннях Конституційний Суд України, «у соціальній державі людська гідність є стрижнем формування державою соціальної політики, яка має здійснюватися задля убезпечення людини від бідності та гарантування їй у зв'язку з цим базового соціального захисту, мінімальним стандартом якого є прожитковий мінімум, що має реально забезпечувати людині достатній і гідний рівень життя» [14]. Наголос на такій спрямованості законодавчої діяльності парламенту зумовлює необхідність надання регламентним нормам більш вираженого соціального «звучання».

Незаперечно високою конституційною цінністю є цінність **гарантій прав людини**, які в контексті Регламенту виступають, з одного боку, як

загальна спрямованість діяльності Верховної Ради України, а, з другого боку, – гарантованість діяльності народних депутатів України як представників народу. Так, парламентські засідання, як правило, є відкритими для громадськості, транслюються онлайн, що гарантує право громадян на інформацію (ст. 34 Конституції України [10]) (ст. 11 Регламенту [6]). У ході законодавчої процедури народні депутати володіють широким обсягом права на законодавчу ініціативу, і хоча вони мають вільний, а не імперативний мандат. У депутатській діяльності народних представників відображаються права та законні інтереси виборців, тим самим гарантується не довільний законодавчий процес, а такий процес, в якому враховуються права і свободи людини і громадянина, тобто права людини набувають у діяльності Парламенту статусу гарантованих прав. Інституційні застереження Регламенту проти свавілля більшості, хоч і не мають, на нашу думку, завершеного характеру, все ж забезпечують певними запобіжниками проти дискримінації прав виборців та гарантують недопущення повного свавілля парламентської більшості (контрольні повноваження щодо органів виконавчої влади) (ст.ст. 224-236 Регламенту [6]). Важливим проявом інституціалізації гарантій прав людини на рівні Регламенту має стати запровадження правового регулювання гарантій парламентської опозиції, яка втілює інтереси меншості виборців.

Конституційна цінність *справедливості* має незаперечне значення як у загальносоціальному, так і у правовому вимірі, її реалізація має в основі давноримське розуміння права як міри добра і справедливості [1]. Проте це поняття безпосередньо-текстуально не відображено ані в Конституції України, ані в Регламенті. Тому його зміст слід виводити з тлумачення різних норм Регламенту. Найперше, слід відзначити, враховуючи відмінність між змістовною та процедурною справедливістю, переважання в Регламенті елементів процедурної справедливості. Її суть полягає в додержанні процедурних правил, спрямованих на забезпечення справедливості результату тієї чи іншої дії, незалежно від інших обставин [15, с. 10]. На нашу думку, основними елементами процедурної справедливості у Регламенті є такі: 1) рівність прав парламентаріїв; 2) неможливість дискримінації жодної депутатської групи чи фракції в доступі до парламентських інструментів; 3) формальна визначеність: Регламент встановлює порядок внесення законопроектів, розгляду поправок, тривалість і послідовність обговорень, строки внесення змін тощо (ст.ст. 89-135 Регламенту [6]); 4) гарантованість прав меншості (ст.ст. 48, 85-89, 100, 106, 109-110, 116, 125 Регламенту [6]); 5) прозорість та відкритість процедур (засідання Верховної Ради України, як правило, є публічними, відкрите голосування гарантує підзвітність депутатів перед виборцями; громадяни мають змогу контролювати,

як ухвалюються рішення в парламенті; це унеможливує прийняття рішень кулуарно чи без дотримання демократичних стандартів.); 6) недопущення зловживання процедурою (Регламент передбачає санкції за порушення дисципліни, зокрема блокування трибуни чи перешкоджання роботі; ст.ст. 51-52 Регламенту [6]); 7) ефективність процедури (рішення ухвалюються більшістю голосів, але в рамках конституційних вимог (наприклад, кваліфікованої більшості для особливих – конституційних – законів). Водночас у сенсі забезпечення справедливості як конституційної цінності необхідними є відповідні зміни в Регламенті, які передбачали б, зокрема, подолання певної обмеженості правового регулювання відповідальності за порушення його норм. Це виявляється в тому, що Регламент визначає правила, але не містить достатніх механізмів примусу до їх виконання; передбачена ним відповідальність народних депутатів України є переважно морально-політичною, а не юридичною; у результаті дотримання процедур часто залежить від політичної волі більшості, а не від правових гарантій. За порушення норм Регламенту переважно застосовуються символічні санкції, які не створюють серйозних наслідків (ч.ч. 3-4 ст. 26, ст.ст. 51-53 Регламенту [6]). Водночас немає дієвих інструментів притягнення народного депутата України до юридичної відповідальності за систематичні регламентні порушення, що є істотним недоліком цього нормативно-правового акта, виправити який має за завдання парламентська реформа [16, с. 348].

Незаперечною цінністю конституційного характеру відрізняється принцип *верховенства Конституції України*. У Регламенті він відображається у таких положеннях: 1) порядок роботи Верховної Ради України, її органів та посадових осіб, засади формування, організації діяльності та припинення діяльності депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України, Регламентом Верховної Ради України та законами України "Про комітети Верховної Ради України", "Про статус народного депутата України", про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України (ч. 1 ст. 1 Регламенту [6]); 2) принципи функціонування депутатської фракції повинні бути демократичними і не суперечити вимогам Конституції України, Закону України "Про статус народного депутата України" та цього Регламенту (ч. 3 ст. 59 Регламенту [6]); 3) порядок діяльності Верховної Ради України щодо внесення змін до Конституції України визначається Конституцією України, відповідною главою Регламенту та іншими його нормами, що не суперечать положенням цієї глави (ст. 141 Регламенту [6]); 4) Верховна Рада України надає законом згоду на обов'язковість міжнародних договорів України та здійснює денонсацію міжнародних

договорів України відповідно до Конституції України, Закону України "Про міжнародні договори України", Віденської конвенції про право міжнародних договорів та Регламенту (ст. 192 Регламенту [6]). У кожному з наведених прикладів мова йде про відповідність регулювання парламентських процедур спершу Конституції України, яка займає ієрархічно найвище місце в системі нормативно-правових актів, а затим Регламенту. Отже, Регламент забезпечує верховенство Конституції України в регулюванні цих та інших парламентських процедур та їх окремих стадій. Він утримує діяльність парламенту в конституційних рамках: парламент відповідно до ст. 19 Конституції України [10] не може виходити за межі своїх повноважень.

Регламент втілює в своєму змістові цінність принципу *поділу влади*, закріпленого у Конституції (ст. 6 [10]), враховуючи, що поділ влад «передбачає їх тісну взаємодію, кінцевим результатом якої є досягнення конституційних цілей і завдань (забезпечення прав і свобод людини і громадянина, їх безпека, стабільність конституційного ладу тощо)» [17], а «неухильне додержання органами законодавчої, виконавчої та судової влади Конституції та законів України забезпечує реалізацію принципу поділу влади і є запорукою їх єдності, важливою передумовою стабільності, підтримання громадського миру і злагоди в державі» [18]. Регламент забезпечує втілення цієї конституційної цінності у специфічний спосіб – через організацію роботи Парламенту як законодавчої гілки влади та взаємодію з іншими гілками державної влади. Відтак, він стає процесуальною гарантією принципу поділу влади: обмежує діяльність парламенту рамками конституційної компетенції, визначає баланс у взаєминах з Президентом України, Урядом, судами, іншими державними органами, а також забезпечує внутрішній демократичний устрій самої Верховної Ради України. Основну увагу Регламент приділяє регулюванню законодавчої діяльності Парламенту, що обумовлене тим, що саме законодавча процедура є основною і визначальною для Верховної Ради України, адже вона відповідно до ст. 75 Конституції України визнана єдиним органом законодавчої влади [10]. З врахуванням цієї формули Парламент не може перебирати на себе функції виконавчої чи судової влади.

Чіткіше елементи втілення цінності поділу влади в Регламенті простежуються в нормах, якими врегульовано порядок реалізації контрольних повноважень Верховної Ради України (процедури внесення депутатських запитів, заслуховування звітів Кабінету Міністрів, Генерального прокурора, Рахункової палати, Уповноваженого з прав людини (ст.ст. 224-236 Регламенту [6]); кадрових призначень і звільнень посадових осіб (ст.ст. 205-213 Регламенту [6]), що є проявом балансу влади; забезпечення незалежності судової влади (призначення трьох членів Вищої ради

правосуддя, відсутність права призначати і звільняти суддів, формування незалежного складу КСУ через особливі процедури конкурсного відбору та відкритого обговорення шести кандидатур від парламенту, що мінімізує політичний тиск (ст.ст. 208-1, 208-4 – 208-5 Регламенту [29]); процедури взаємодії з Президентом України (Регламент встановлює порядок розгляду президентських законодавчих ініціатив, подолання вето, заслуховування щорічних і позачергових послань Глави держави, надання згоди на запровадження ним правового режиму воєнного та надзвичайного стану (ст.ст. 101, 105, 132-135, 142, 163-171, 189-191, 224-225 Регламенту [6]); унормування особливостей організації діяльності Верховної Ради України (від обрання керівництва та органів парламенту і до питань формування депутатських груп і фракцій (ст.ст. 57-60, 74-88 Регламенту [6]).

Глобальне значення для Регламенту має конституційна цінність *народного суверенітету*, адже, окрім суто формального значення, поняття народного суверенітету може і повинно розглядатися, зокрема, і в процесуальному аспекті. Це означає, що процес реалізації влади народу уможливлений завдяки механізмам прямої і представницької демократії, а також забезпечення служіння держави інтересам народу [19, с. 93]. Реалізація прав Українського народу як суб'єкта влади [20] – принципу народного суверенітету – за допомогою механізмів представницької демократії опосередковується у процесуально-правовому вимірі саме Регламентом. Усі норми Регламенту базуються на тому, що Український народ як суб'єкт влади делегує повноваження народним депутатам України, і саме депутати від його імені здійснюють законодавчу владу. Регламент докладно визначає процедуру внесення законопроектів, розгляду й ухвалення законів, які є формою реалізації народного суверенітету через представницький орган. Цей акт утілює цінність народного суверенітету в кількох вимірах: 1) у реалізації законодавчої функції як вираженні волі народу (передбачається вплив на її здійснення через механізми оприлюднення законопроектів (п. 4 ч. 1 ст. 114, п. 12 ч. 1 ст. 145, ч. 8 ст. 146, ч. 2 ст. 147 Регламенту [6]), внесення громадянами електронних петицій (ст.ст. 223-1 – 223-2 Регламенту [29]), оприлюднення прийнятих законів та інших актів парламенту (ст. 139 Регламенту [6]); 2) всі парламентські процедури виступають у ролі гарантій реалізації народного суверенітету (в ідеалі – депутатські виступи, запитання, запити, пропозиції є нічим іншим, як легітимними регламентними механізмами донесення інтересів громадян до державних органів, захисту верховенства Українського народу як суб'єкта влади [10]; 3) прозорість діяльності Верховної Ради (відкриті пленарні засідання, стенограми, онлайн-трансляції, заборона таємного голосування) гарантує громадянам можливість контролювати здійснення делегованої

парламентові влади та забезпечує двосторонній зв'язок між народом та його представниками в парламенті; 4) унормування Регламентом механізмів підзвітності та відповідальності влади перетворює народний суверенітет на реальний конституційно-правовий інститут, надає йому повноти і завершеності (інститут звітування вміщений переважно у ч. 4 ст. 19-1, ч. 5 ст. 76, ч. 1 ст. 86, ст.ст. 161-162, ч. 2 ст. 204, ст.ст. 228, 232-4 Регламенту [6]); 5) гарантії парламентського плюралізму.

Вагоме значення має втілення в Регламенті цінності *представницького правління*. Верховна Рада України є органом державної влади, який здійснює свої повноваження на засадах представництва народними депутатами України інтересів Українського народу [21]. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 07.07.1998 р. № 11-рп/98 визначив, що діяльність Верховної Ради України передусім спрямована на забезпечення народного представництва та виявлення державної волі прийняттям законів шляхом голосування народних депутатів України [22]. Отже, Регламент закріплює, що Верховна Рада України є виразником волі народу, а її діяльність організована таким чином, щоб реалізувати народний суверенітет через представництво. На наш погляд, втілення цінності представницького правління в нормах Регламенту проявляється в кількох ключових вимірах: 1) колегіальному характері його діяльності (ст.ст. 9-11 Регламенту [23]), що відображає представницький характер парламенту як органу, який діє від імені всього Українського народу і сформований народом на основі виборів (ст.ст. 12-16 Регламенту [6]); 2) повноправній участі в діяльності Верховної Ради України тільки народних депутатів, повноваження яких не припинені (порядок припинення цих повноважень регулюється спеціальними нормами ст.ст. 222-223 Регламенту [6]); 3) політичній структуризації Верховної Ради України через утворення депутатських груп та фракцій (ст.ст. 57-60 Регламенту [6]), що забезпечують відображення політичного плюралізму та інтересів різних частин суспільства; 4) у прозорій та публічній роботі Парламенту (ст. 3 Регламенту [6]), що дає змогу суспільству контролювати роботу Верховної Ради України; 5) у рівності прав депутатів у здійсненні представницької функції (всі норми Регламенту, особливо ст. 11, п. 9 частини першої статті 27, ч. 3 ст. 75 [29]); 6) у застосуванні принципу ухвалення рішень більшістю голосів (ст. 47 Регламенту [6]), що втілює народний суверенітет через волевиявлення представників, обраних громадянами.

Європейський вектор державного розвитку як соціальна цінність був конституціоналізований відносно нещодавно, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України

в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 р. [24]. Така цінність безпосередньо впливає із вміщених у Преамбулі Конституції України формулювань про «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [10]. Незворотність європейського та євроатлантичного курсу України позначена закріпленням у Конституції України ціннісно й політично гарантованим стратегічним вибором держави — інтеграцію до ЄС і НАТО, який не може бути скасований звичайними політичними рішеннями, зміною влади чи зовнішнім тиском. Така незворотність має, на нашу думку, кілька проявів, які реалізуються в їх системному взаємозв'язку, а на телеологічному (цільовому) рівні така незворотність спирається на визначення європейської та євроатлантичної інтеграції стратегічною метою держави, закріпленою у Конституції України; у процедурному вимірі вона означає, що будь-які спроби відмови від реалізації чи згортання цього курсу потребували б зміни Конституції України, що можливо лише за складною конституційною процедурою та з великою політичною легітимацією; у політичному вимірі вона також означає, що жодна політична сила чи посадова особа не може в односторонньому порядку змінити цей вектор розвитку; в інституційному вимірі така незворотність зобов'язує державу створити інституційно-правові запобіжники проти ревізії курсу, навіть у разі зміни влади; в аксіологічному вимірі незворотність закріплення у Конституції України європейського курсу України означає, що європейська та євроатлантична інтеграція розглядаються не як тимчасова політична кон'юнктура, а як цивілізаційний вибір Українського народу; в історичному вимірі вона підкреслює континуїтет державної політики, що базується на ідеях демократії, верховенства права, прав людини та безпеки. Цінність європейського вектора державного розвитку [25] для парламентаризму проявляється у тому, що він безпосередньо підсилює роль Парламенту як демократичного представницького органу, орієнтуючи його діяльність на європейські стандарти здійснення законодавчої та контрольної функції. На регламентному рівні ця конституційна цінність втілюється в сукупності регламентних норм, які орієнтують на: 1) оцінку відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку (ч. 1 ст. 93 Регламенту [6]); 2) врегулювання процедури надання Верховною Радою України законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсації міжнародних договорів України (глава 32 Регламенту [6]); 3) проведення експертиз щодо відповідності євроінтеграційних законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу у Головному

науково-експертному і Головному юридичному управлінню Апарату Верховної Ради України та у комітеті Верховної Ради України, до предмета відання якого належить оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції (ст.ст. 93, 103 Регламенту [6]). Попри це, проблема регламентного регулювання втілення конституційної цінності європейського вектора державного розвитку видається недостатньою, що обумовлює потребу у відповідних дослідженнях.

Висновки. Основними конституційними цінностями, яким надано нормативного супроводження та конкретизації в розрізі правового регулювання парламентських процедур, є цінності верховенства права і пріоритету прав людини, гідності і гарантій прав людини, справедливості, верховенства Конституції України, поділу державної влади і народного суверенітету, представницького правління, європейського вектору державного розвитку. Такі ціннісні пріоритети лімітують свободу розсуду законодавця в здійсненні конституційних функцій і повноважень. Особливість Регламенту полягає не стільки у прямому закріпленні конституційних цінностей як таких, скільки у процедурному їх гарантуванні, забезпеченні в частині регулювання порядку діяльності парламенту.

Специфіка регламентного закріплення конституційних цінностей полягає в такому: втілення конституційних цінностей у Регламенті дозволяє констатувати наявність особливого правового зв'язку між Конституцією України та цим актом, що відіграє ключову роль у систематизації й упорядкуванні парламентських процедур на аксіологічних правових засадах, передовсім тих, які зафіксовані Конституцією України; наявність такого правового зв'язку між Конституцією України і Регламентом детермінується винятковим однорядковим характером регулювання парламентських процедур – одночасно Конституцією України та Регламентом, де Регламент відіграє

роль нормативно-правового акта, що конкретизує порядок роботи Верховної Ради України; форма Регламенту, зокрема його кодифікований характер, дозволяє розглядати його в якості ключового нормативного засобу переведення конституційних цінностей у площину конкретного правового впливу на регулювання парламентських процедур; зазначені цінності здебільшого не мають безпосереднього текстуального виокремлення на рівні Регламенту, що змушує застосовувати різні методи тлумачення регламентних норм на предмет окреслення тих положень, які втілюють означені цінності; у Регламенті можна спостерігати як пряме (текстуальне), так і непряме (з відсутністю чітких приписів) втілення конституційних цінностей; втілення ключових цінностей конституціоналізму в Регламенті має доволі послідовний характер, що спирається на високо систематизований матеріал, сконцентрований у цьому акті; практично всі конституційні цінності втілюються в Регламенті у правовому регулюванні конкретних процедур; втілення конституційних цінностей у Регламенті передбачає систематизовану діяльність суб'єктів застосування Регламенту. Тим самим норми Регламенту не лише визначають порядок організації та діяльності Парламенту, а й виступають інструментом формування демократичної культури, політичного плюралізму й консенсусного прийняття державних рішень. Регламент закріплює інституційну самостійність і спроможність Верховної Ради України, створює умови для її ефективної роботи та сприяє інтеграції українського парламентаризму в європейський правовий простір. У цьому сенсі він сам становить конституційну цінність як єдиний процедурний акт, що регулює порядок діяльності Парламенту України. Водночас на рівні самого Регламенту існують резерви для вдосконалення форм і способів такого закріплення конституційних цінностей через подальшу конституціоналізацію його норм, поглиблену конкретизацію цих цінностей.

Список використаних джерел:

1. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / пер. з англ. Р. Семківа. Київ: Києво-Могилян. акад., 2008. 385 с.
2. Чорнописька В. Проблема дефініції “правових цінностей” у сучасному науковому дискурсі. *Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Сер. Юрид. науки.* 2020. № 1. С. 89-98.
3. Левчук В. Д. Поняття та ознаки правової держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми.* Харків, 2019. С. 121-123.
4. Garlicki L. *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu,* Warszawa: Wolters Kluwer, 2021. 520 s.
5. Савчин М. Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні. *Вісник Конституційного Суду України.* 2010. № 1. С. 111–120.
6. Регламент Верховної Ради України: затверджено Законом України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
7. Habermas J. *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* / translated by William Rehg. Second printing. Massachusetts Institute of Technology, 1996. 631 p.
8. Савчин М. Парламентська автономія і конституціоналізм. *Український часопис конституційного права.* 2019. № 2. С. 11-25.

9. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Гранат М. Значення гідності людини у конституційному праві. *Часопис конституційного права*. 2016. № 1. С. 59-65.
12. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021. *Електронний ресурс*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.
13. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України „Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні“ від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018. *Електронний ресурс*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>.
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму) від 22 березня 2023 року № 3-р(П)/2023. *Електронний ресурс*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text>.
15. Степанова С. Особливості реалізації справедливості як правової цінності при здійсненні правосуддя. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2016. № 3. С. 2-13.
16. Костицька І. О. Юридична відповідальність депутата парламенту у системі відповідального представницького правління: конституційно-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2020. 443 с.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України” (справа про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб) від 27 квітня 2000 року № 7-рп/2000. *Електронний ресурс*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-00#Text>.
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008. *Електронний ресурс*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08#Text>.
19. Скрипнюк О. Принцип народного суверенітету та його реалізація в умовах взаємодії держави і громадянського суспільства. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 5. С. 91-95.
20. Kostytsky Wasył. Podział władzy w kontekście teologiczno-sociologicznego rozumienia prawa (eseje z sociologii prawa) /W. Kostytsky. – Warszawa: Wydawca: Trybunał Konstytucyjny, 2023. – 196 s.
21. Костицький В.В., Костицька І.О. Відповідальне представницьке правління як теоретико-правова основа формування і здійснення влади в умовах глобальних викликів./ В.В. Костицький, І.О. Костицька // Підприємництво, господарство і право 2019. № 4. С. 289–294.
22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України) від 7 липня 1998 року N 11-рп/98. *Електронний ресурс*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-98#Text>.
23. Гришук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти : монографія. Вид. 2-ге, доопр. і доповн. Київ: Ваіте, 2020. 530 с.
24. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 р. № № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.
25. Консолідована версія Договору про Європейський Союз. *Електронний ресурс*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.05.2026